CS (Main) Exam,2019

संस्कृतम्

प्रथमं प्रश्नपत्रम्

(साहित्यम्)

समयः होरात्रयम् (घंटा-त्रयम्)

पूर्णाङ्काः 250

प्रश्नपत्र-सम्पृक्ताः विशेषनिर्देशाः

कृपया प्रश्नोत्तरलेखनपूर्वं निम्नलिखितनिर्देशाः सावधानतया पठनीयाः

खण्डद्वयेषु विभाजिताः **अष्ट**-प्रश्नाः।

परीक्षार्थिभिः **पञ्चैव** प्रश्नाः समाधेयाः।

प्रश्नसंख्या **1** तथा **5** अनिवार्ये। शेषप्रश्नेषु **त्रयाणां** समाधानं प्रदेयम्। तत्र प्रत्येकखण्डात् **एकम्** अवश्यं करणीयम्।

प्रत्येकप्रश्नस्य तस्य भागस्य च अङ्काः तत्रैव निर्दिष्टाः।

प्रश्नसंख्या **1**, **5** तथा **8** **संस्कृतभाषयैव** समाधेयाः। शेष-प्रश्नानां समाधानं यथेच्छं संस्कृतभाषया अथवा **प्रवेशपत्रे** स्वीकृत-भाषया करणीयम्। संस्कृतभाषा देवनागरी-लिप्या एव लेखनीया।

प्रश्नोत्तरस्य शब्दसीमा यदि निर्धारिता तर्हि सा सीमा पालनीया।

प्रश्नक्रमानुसारमेव क्रमेण प्रश्नोत्तराणि प्रदेयानि। यदि उत्तरपुस्तिकायां किमपि पृष्ठं रिक्तं (अलिखितं) स्यात् तर्हि तत्र स्पष्टरूपेण अनुलोम-विलोमरेखा (×) विधेया। अंशतः प्रदत्तं प्रश्नोत्तरमपि संपूर्णप्रश्नोत्तरवत् परिगणितं भविष्यति।

SANSKRIT

PAPER—I

(LITERATURE)

Time Allowed : Three Hours

Maximum Marks : 250

QUESTION PAPER SPECIFIC INSTRUCTIONS

Please read each of the following instructions carefully before attempting questions

There are EIGHT questions divided in TWO Sections.

Candidate has to attempt FIVE questions in all.

Question Nos. **1** and **5** are compulsory and out of the remaining, THREE are to be attempted choosing at least ONE question from each Section.

The number of marks carried by a question/part is indicated against it.

Question Nos. **1**, **5** and **8** must be answered in SANSKRIT and the remaining questions must be answered either in SANSKRIT or in the medium authorized in the Admission Certificate. Answer written in SANSKRIT must be in Devanagari script.

Word limit in questions, wherever specified, should be adhered to.

Attempts of questions shall be counted in sequential order. Unless struck off, attempt of a question shall be counted even if attempted partly. Any page or portion of the page left blank in the Question-cum-Answer Booklet must be clearly struck off.

खण्ड—A / SECTION—A

1. अधोलिखिताः सर्वे प्रश्नाः संस्कृतभाषया समाधेयाः —

Answer all of the following (to be written in Sanskrit language) :

(a) अधोनिर्दिष्टाः सर्वे प्रश्नाः संस्कृतभाषया समाधेयाः — 1×10=10

(i) 'स, ऋ, ल'-वर्णानाम् उच्चारणस्थानानि लेख्यानि।

(ii) 'बालिका वस्त्रं सीव्यति'—वाच्यपरिवर्तनं क्रियताम्।

(iii) 'झष्'-प्रत्याहारान्तर्गताः वर्णाः लेखनीयाः।

(iv) संयोगसंज्ञा-विधायकं सूत्रं व्याख्यायताम्।

(v) 'छात्राः लेखं लिखन्ति'—वाच्यपरिवर्तनं क्रियताम्।

(vi) 'हरिम् + वन्दे'—सूत्रोल्लेखपुरस्सरं सन्धिकार्यं विधेयम्।

(vii) 'दीर्घसक्थः' इत्यत्र विग्रहपूर्वकं समास-नाम लिखत।

(viii) 'जश्'-प्रत्याहारान्तर्गताः वर्णाः लेखनीयाः।

(ix) 'पञ्चानां गङ्गानां समाहारः'—समासनामोल्लेखपूर्वकं समासो विधीयताम्।

(x) 'सप्तर्षयः' इत्यत्र विग्रहपूर्वकं समास-नाम लिखत।

(b) अधोलिखितेषु वाक्येषु रेखाङ्कितपदेषु सूत्रोल्लेखपूर्वकं विभक्ति-प्रयोगः संस्कृतभाषया निर्णेयः — 2×5=10

(i) रामेण बाणेन हतो बाली।

(ii) हिमवतो गङ्गा प्रभवति।

(iii) देवदत्तं शतं मुष्णाति।

(iv) धावतोऽश्वात् पतति।

(v) स्थाल्यामोदनं पचति।

(c) अधोलिखितानां सूत्राणामर्थोदाहरणानि संस्कृतेन *3-4* पंक्तिभिः लेख्यानि— 2×5=10

(i) जनिकर्तुः प्रकृतिः।

(ii) इत्थंभूतलक्षणे।

(iii) विप्रतिषेधे परं कार्यम्।

(iv) अनुस्वारस्य ययि परसवर्णः।

(v) यरोऽनुनासिकेऽनुनासिको वा।

(d) कति कारकाः? तेषां नामानि विलिख्य 'उपपदविभक्तेः कारकविभक्तिर्बलीयसी' इति नियमस्य संस्कृतेन सोदाहरणं व्याख्या कार्या। 10

(e) खण्डकाव्यस्य लक्षणं विलिख्य कस्याप्येकस्य प्रसिद्धस्य खण्डकाव्यस्य समीक्षा विधीयताम्। 10

2. अधोलिखिताः सर्वे प्रश्नाः समाधेयाः —

Answer all of the following :

(a) वैदिकसंस्कृत-लौकिकसंस्कृतयोः साम्यं वैषम्यञ्च विविच्यताम्। 20

Explain the similarities and dissimilarities between Vedic Sanskrit and Classical Sanskrit languages.

(b) ''तददोषौ शब्दार्थौ सगुणावनलङ्कृती पुनः कापि''—अस्य सोदाहरणं व्याख्या कार्या। 15

Explain with illustration of ''तददोषौ शब्दार्थौ सगुणावनलङ्कृती पुनः कापि''।

(c) प्रसिद्धाः ध्वनिनियमाः सोदाहरणं व्याख्येयाः। 15

Explain the important phonetic rules with suitable examples.

3. अधोलिखिताः सर्वे प्रश्नाः समाधेयाः —

Answer all of the following :

(a) वाल्मीकि-रामायणे रामराज्यस्य अवधारणा केन प्रकारेण प्रतिपादिता? स्पष्टीक्रियताम्। 15

Explain the concept of Rāmarājya as derived in Vālmīki Rāmāyaṇa.

(b) ''दण्डिनः पदलालित्यम्''—उक्तिरियं समीक्ष्यताम्। 10

''दण्डिनः पदलालित्यम्''—Examine critically this statement.

(c) ''यदिहास्ति तदन्यत्र यन्नेहास्ति न तत् क्वचित्''—कथनमिदं समालोच्यताम्। 15

''यदिहास्ति तदन्यत्र यन्नेहास्ति न तत् क्वचित्''— Explain this statement.

(d) संस्कृतचम्पूकाव्यस्य उत्पत्तिर्विकासयोः चर्चा विधेया। 10

Discuss the origin and development of Sanskrit Campū literature.

4. अधोलिखिताः सर्वे प्रश्नाः समाधेयाः —

Answer all of the following :

(a) प्रकरणस्य लक्षणं विलिख्य कस्याप्येकस्य संस्कृत-प्रकरणस्य (रूपकस्य भेदः) समीक्षा विधीयताम्। 20

Define Rūpaka and describe any one of Sanskrit Prakaraṇa (kind of Rūpaka).

(b) संस्कृतसाहित्ये कथाऽऽख्यायिकययोः को भेदः? कस्यापि एकस्याः आख्यायिकायाः वैशिष्ट्यं विवेचनीयम्। 15

What is the difference between Kathā and Ākhyāyikā in Sanskrit literature? Discuss the characteristics of any one of Ākhyāyikā.

(c) अलङ्कारसम्प्रदायम् अभिलक्ष्य निबन्धो लेख्यः। 15

Write an essay on Alaṅkāra-sampradāya.

खण्ड—B / SECTION—B

5. अधोलिखिताः सर्वे प्रश्नाः संस्कृतभाषया समाधेयाः — 10×5=50

Answer all of the following (to be written in Sanskrit language) :

(a) भारतीय-कलानां वैविध्यम् इति विषयमधिकृत्य निबन्धो लेख्यः।

(b) बौद्धदर्शने प्रतिपादितं प्रतीत्यसमुत्पादं विशदयत।

(c) न्यायदर्शनानुसारं प्रत्यक्ष-प्रमाणं निरूप्यताम्।

(d) भारतीय-विज्ञानक्षेत्रे आचार्य-आर्यभट्टस्य योगदानं समीक्ष्यताम्।

(e) ''चातुर्वर्ण्यं मया सृष्टं गुणकर्मविभागशः''—अस्य कथनस्यालोके प्राचीनवर्णव्यवस्थामधिकृत्य निबन्धो लेख्यः।

6. अधोलिखिताः सर्वे प्रश्नाः समाधेयाः —

Answer all of the following :

(a) ''पुरुषार्थचतुष्टयस्य परिपालनं जीवनयापनस्य समीचीना रीतिः''—अस्मिन् विषये स्वविचारान् प्रकटयत। 20

''पुरुषार्थचतुष्टयस्य परिपालनं जीवनयापनस्य समीचीना रीतिः''—Explain your views regarding this statement.

(b) सांख्यमतानुसारं सत्कार्यवादं सोदाहरणं विवेचयत। 15

Explain Satkāryavāda with example according to Sāṁkhya Philosophy.

(c) प्राचीन-भारते चिकित्सा-विज्ञानं कीदृशमासीत्? विवेच्यताम्। 15

What was the condition of Medical Science in ancient India? Explain this.

7. अधोलिखिताः सर्वे प्रश्नाः समाधेयाः —

Answer all of the following :

(a) जैनदर्शन-प्रतिपादितम् 'अनेकान्तवादं' विशदयत। 15

Clarify the theory of 'अनेकान्तवाद' as propagated in Jain Philosophy.

(b) वैशेषिकदर्शनाभिमतस्य 'सामान्य'-पदार्थस्य स्वरूपं प्रदर्श्य दर्शनक्षेत्रे तस्योपयोगित्वं निर्णेयम्। 15

Shed light on the 'Sāmānya' Substance in accordance with the Vaiśeṣika Philosophy and judge its utility in the field of Philosophy.

(c) वेदान्तानुसारम् 'अधिकारि'स्वरूपं वर्णनीयम्। 20

Explain 'Adhikārī' according to Vedānta Philosophy.

8. अधोलिखिताः सर्वे प्रश्नाः संस्कृतभाषया समाधेयाः —

Answer all of the following (to be written in Sanskrit language) :

(a) अधोलिखित-सन्दर्भं सम्यगवधार्य तदधस्तात् पृष्टानां प्रश्नानामुत्तरं देवनागरीलिप्या **स्वेन संस्कृतेन** दीयताम्। प्रत्येकमुत्तरं *3-4* पंक्तिभिः भवेत्— 5×5=25

अन्तिम-समये बुद्धः कुशीनारा-स्थानमागत्य हिरण्यवती-नद्यास्तटे शालवने अतिष्ठत्। बुद्धस्तत्र शयितवान् उक्तवान् च "आनन्द ! यः धर्मः मया उपदिष्टः स्पष्टीकृतश्च स एव शास्ता मन्तव्यः" इति। एवमुक्त्वा बुद्धो ध्यानमग्नो बभूव। तस्य शरीरपातः प्राणत्यागः वा तदानीमेव जातः। बुद्धे परिनिवृत्ते सति बहवः भिक्षवः क्रन्दितुं प्रवृत्ताः। परं सुभद्रनामा भिक्षुः बुद्धस्य शरीरपातेन प्रसन्नः अभूत्। सर्वान् भिक्षून् आहूय स उक्तवान्—सम्प्रति शोकं न कुरुत। एतन्न कुरुत, तन्न न कुरुत, एतत् कुरुत, तत् कुरुत इति वक्ता प्रस्थितः। बुद्धाज्ञयाः वयं मुक्ताः। अधुना यथेच्छं कर्तुं शक्नुमः। सुभद्रस्य वचनं श्रुत्वा बुद्धस्य वरिष्ठः शिष्यः महाकाश्यपः चिन्तितवान् यद् एतस्या अव्यवस्थायाः पूर्वमेव बुद्धवचनानां प्रामाणिकं सङ्कलनं यथा शीघ्रं करणीयमिति। स्वचिन्तितं कार्यरूपेण परिणतं कर्तुं स निश्चितवान्। राजगृहनगरे राज्ञः अजातशत्रोः साहाय्येन एका सभा आहूता। तत्र पञ्चशतसङ्ख्यकाः अर्हन्तः निमन्त्रिताः। साभापत्यं च स्वयं महाकाश्यपेन कृतम्। अस्यां सभायां सङ्घस्य सर्वे बुद्धकृताः नियमाः बुद्धोपदेशाः च सङ्कलिताः कण्ठीकृताश्च।

(i) बुद्धस्य शरीरपातः प्राणत्यागः वा कुत्र कदा च जातः?

(ii) बुद्धे शरीरपाते सति सुभद्र-भिक्षोः प्रसन्नतायाः किं कारणमासीत्?

(iii) केन राज्ञः साहाय्येन सभा आहूता? किं प्रयोजनमासीत् सभायाः?

(iv) सभायां कति अर्हन्तः निमन्त्रिताः? तस्याः सभायाः च साभापत्यं केन कृतम्?

(v) सभायाः कार्यरूपेण परिणतिः केन प्रकारेण सञ्जाता?

(b) अधोलिखितं सन्दर्भं सम्यगवधार्य तदधस्तात् पृष्टानां प्रश्नानामुत्तरं देवनागरीलिप्या **स्वेन संस्कृतेन** दीयताम्। प्रत्येकमुत्तरं *3-4* पंक्तिभिः भवेत्— 5×5=25

वेदाध्ययने ज्ञायते यत् मानवजीवनं चतुर्षु विभागेषु विभक्तम्। ते चत्वारो विभागाः चत्वारः आश्रमा अप्युच्यन्ते। आश्रम्यते स्थीयते यस्मिन् स आश्रमः। ब्रह्मचर्य-गृहस्थ-वानप्रस्थ-संन्यासाश्चत्वारः एते आश्रमाः। तेषु प्रथमः सर्वैरपरिहार्यत्वेन परिपालनीयः। गृहस्थादित्रयः आश्रमास्तु ऐच्छिकाः। विद्याध्ययनं, तपोमयजीवनयापनं, सर्वविधगुणानां संग्रहश्चाश्रमेऽस्मिन् प्रधानानि कर्तव्यानि। ब्रह्मचर्यकाले ब्रह्मचारिणः गुरुकुलाश्रमे निवसन्तः आचार्यसकाशात् विविधाः विद्याः, शिल्पकलाः, विज्ञानानि च निःशुल्कं शिक्षन्ते स्म। द्वितीयः आश्रमः गृहस्थाश्रमोऽस्ति। भौतिकी शारीरिकी मानसिकी च समुन्नतिः, भौतिक-विषयाणामुपभोगः, दाम्पत्यजीवनयापनं, वंशप्रतिष्ठायै सन्तानोत्पत्तिश्चाश्रमेऽस्मिन् विशिष्टानि कर्माणि। गृहस्थाश्रमः सर्वेषु आश्रमेषु श्रेष्ठोऽस्ति। यथा वायुं समाश्रित्य सर्वे जन्तवः जीवन्ति तथैव सर्वे आश्रमाः गृहस्थाश्रमाश्रिताः सन्ति, यतः गृहस्थेन त्रयोऽपि आश्रमिणो नित्यं ज्ञानेनान्नेन च प्रतिपालिताः भवन्ति। अस्य गृहस्थाश्रमस्य चोपक्रमः विवाहसंस्कारेण सञ्जायते। वस्तुतः सन्तानोत्पत्त्यै विवाहः आवश्यकम्। न क्षणिकसम्भोगलक्षणं हि तद्विवाहो नाम। एष खलु दम्पत्योः चिरजीवनमिलनरूपः। नारी न मनाक् सम्भोगवस्तुरूपा अपितु सम्मान्या, श्रद्धास्पदा, गृहसाम्राज्ञीस्वरूपा च। न केवलं दम्पत्योरेव शान्तिर्विवाहे निर्भरा किन्तु समाजस्य शान्तिरपि सुतरामनुसन्दधाति। इत्थं विवाहस्य वैशिष्ट्यमस्ति, नास्ति अस्मिन् कोऽपि सन्देहः।

(i) का परिभाषा आश्रमस्य? ब्रह्मचारिणः गुरुकुलाश्रमे के के विषयाः शिक्षन्ते स्म?

(ii) ब्रह्मचर्याश्रमे कानि प्रधानानि कर्तव्यानि?

(iii) गृहस्थाश्रमे कानि विशिष्टानि कर्माणि?

(iv) गृहस्थाश्रमः कथं श्रेष्ठोऽस्ति?

(v) किं विवाहो नाम? तस्य किं वैशिष्ट्यञ्च?

★ ★ ★